

Entelektüeller ve Eylem

“Entelektüel” sözcüğünün Fransızcadaki kaynağı olan *intellectuel*, düşünce ve kültür ürünlerine büyük ilgi duyan, bunlardan tat alan, zihinsel yaşantısı ağır basan kişi anlamına geliyor. Dilimizde aşağı yukarı aynı anlamda kullanılan ve 20. yüzyılın başlarında ortaya çıkmış olan “münevver” ve daha sonra onun yerini almaya çalışan “aydın” sözcükleri de var. Okumuşluğu, önyargılardan sıyrılmış eleştirel düşünce ve hatta görgü sahibi olmayı da içeren bu iki sözcük, ilk ve temel anlamında ele alındığında, *intellectuel*’den değil de Fransızca *éclairé*’den (aydınlanmış) kaynaklanmış gibi görünüyor. Öte yandan, Çarlık Rusyası’nda öğrenim görmüş ve daha sonra Türkiye’ye gelmiş bazı soydaş yazarların kullandığı “fırka-i münevvere” (aydınlık sınıfı, zümresi) deyişi, sadece bilgili ve kültürlü olmakla kalmayıp toplumsal ve siyasal sorunlara ilgi duyan ve çözüm getirmek amacıyla etkinlik gösteren kişileri de kapsamı bakımından, Rusçada kullanılan ve 1920’li yıllarda Fransızcaya da geçmiş olan *intelligentsia* (entelijensiya) sözcüğünden aktarılmış izlenimini veriyor. “Münevver” ve “aydın”dan sonra, bizde “entelektüel”in ortaya çıkması da buna benzer bir anlam genişletme ve ayırt etme gereksiniminin duyulmuş olmasının sonucudur belki. Bunların yanı sıra, günümüzde halkın, genellikle anlaşılmayan yapay bir dille konuşan ve bilgili ve kültürlü olma iddiası güdenleri “entel” diye nitelemesinde, ciddiyet ve etkinlik yerine boş lakırdının ağır basmasındaki gülünçlüğü vurgulandığı ve eski Karagöz-Hacivat ilişkisinin yeniden ortaya çıkıp yaşandığının belirtildiği söylenebilir.

Değınmeye çalıştığımız bu sözcük ve anlam çeşitlenmesi, aslında, hepsini kapsayan geniş anlamda ele alınan entelektüel ile eylem arasında ortaya çıkmış farklı ve somut bağıntıları yansıtmaktadır. Bu bağıntılardan yola çıkılarak yapılacak kavramsal ve soyut bir sınıflandırma ve ayırım, tarih boyunca birçok çeşitlenme göstermiş entelektüel ve eylem ilişkisinde başlıca iki kümelenme olduğunu gösterebilir. Birinci kümede, suya sabuna dokunmadığını düşünen, ama aslında, resmi ideolojilerin ve görüşlerin eylemlerine, bilerek ya da bilmeyerek, isteyerek ya da istemeyerek katılma durumuna düşen entelektüeller yer alacaktır. İkinci kümeyi de içinde yaşadıkları kurulu düzenlerin siyasal yapısını, iktidarını, ideolojisini, dayattığı kuralları ve manevi değerlerini, baskısını ve haksızlıklarını kabul etmeyen, eleştiren ve "mevcut olan"dan değil, "olması gereken"den kaynaklanan görüşlerini, manevi değerlerini ve bunlara bağlı ideallerini savunanlar ve bu doğrultuda eyleme girişenler oluşturacaktır.

* * *

Tarih sayfaları bu iki kümenin geçirdiği maceraların sayısız örneğini sunuyor bize. Dinin toplumsal yaşama egemen olduğu tarihsel dönemlerde resmi ve yaygın görüşe karşı çıkan ve ona aykırı bir öğretiyi yayan okumuş ve bilgili kişilerin yorumlarını benimsemiş sıradan insanların oluşturduğu mezheplerin ve tarikatların şiddet eylemlerine girişmesinin birçok örneği var. İsyân ve suikast şeklinde ortaya çıkan bu tür eylemler arasında en ünlü ve çarpıcı olanların, esrar içirerek ve kurduğu yapay cennete sokarak tarikatına bağladığı fedailerine birçok kimse-nin yanı sıra medrese arkadaşı olan ünlü Selçuklu veziri Nizâmülmülk'ü de öldürten Şii din bilgini Hasan Sabbah'ın eylemleri olduğunu söyleyebiliriz.

* * *

Öğreti-örgüt-eylem ilişkisini sağlam bir şekilde kurması ve uygulaması bakımından Hasah Sabbah kendisinden yedi yüz-yıl sonra ortaya çıkan nihilistlerin ve anarşistlerin manevi atası

olarak görülebilir. Başlarında Neçayef ve Bakunin gibi bugünkü anlamda gerçek entelektüellerin bulunduğu bu iki grup, kurulu düzene yönelik kuramsal saptamalarından ve eleştirilerinden kaynaklanan "mevcut her şeyi yıkmak" tutumunu benimseyerek, iktidar temsilcileri olarak gördüğü kişileri öldürerek, ideallerine uygun yeni bir toplum düzeni yaratmaya yöneliyordu. Sovyet Devrimi'nden sonraki iç savaş sırasında Bolşeviklerin yanında yer alan Nestor Makno ve İspanyol İç Savaşı'nda önemli rol oynayan anarşist-sendikacıların da aynı doğrultuda benzer eylemlere giriştikleri biliniyor.

* * *

Fransız Devrimi'nin özgürlük ve eşitlik ilkelerinin yaygın etkisi sonucu ortaya çıkan ve bütün Avrupa'yı saran ve monarşilere karşı girişilen mücadeleler, ulusalcılık anlayışı ve ulusal özgürleşme hareketleri, ütopyacı sosyalist akımlar ve uygulamalar, entelektüeller ile eylem arasındaki ilişkinin daha pekişmiş ve belirginleşmiş olduğunu gösterir. Ama entelektüellerin temsil ettiği bilgi ve kuramla pratik (eylem) arasındaki ilişkiyi siyasal, ulusal ya da ütopyacı ideallere değil de tarihi ve ekonomik-toplumsal yapıyı felsefi ve bilimsel bir irdeleme yöntemiyle ele alarak sınıf gerçeğine ve mücadelesine dayandıran ve dolayısıyla, devrimci etkinlikte entelektüellerin rolünü ve eylemler arasındaki ilişkiyi en net ve kesin bir şekilde ortaya koyan dünya görüşü Marksizmdir.

K. Marx, "düşüncelerle belli bir maddi (ekonomik ve toplumsal) durumun ötesine geçilemez" ve "eleştiri silahının yerini silahların eleştirisi almalıdır" diyordu. Marksist görüş kesin, kurucu ve sürekli sonuç verecek eylemin ancak devrimci değişiklik yapma olgunluğuna ulaşmış olan işçi sınıfına ve emekçi kitlelere dayanılarak gerçekleştirilebileceğini ve eleştirel kuram ile devrimci eylem arasında, bunların birincisini ikincisine iletecek ve bağlayacak bir oluşumun, bir örgütün, bir partinin, yani bir aracının, bir dolayımın yaratılması gerektiği üzerinde de önemle duruyordu. Başka bir deyişle, dünyayı ve dolayısıyla insanın kendisini değişikliğe uğratan ve bilimsel, teknolojik

ve sanatsal alandan ekonomik, toplumsal ve siyasal alana kadar uzanan geniş bir yelpaze içinde yer alan tüm insan etkinliklerini kapsayan ve bunlardaki diyalektik süreci vurgulayarak belirten "praksis" kavramıyla, daha önceki kuram-eylem ya da entelektüel-eylem ilişkisine yepyeni bir anlam kazandırıyor.

Bu tür bir eylem anlayışının aydınlığında gerçekleşmiş Sovyet Devrimi'nin uyandırdığı ilgi ve yankının etkileri, Batı toplumlarında daha önce ortaya çıkmış olan devrimlerden canlı bir miras olarak devralınan özgürlük, eşitlik, adalet, insan hakları gibi fikirlerle birlikte, bugün de tanıklık ettiğimiz eleştirici entelektüel tutumların, davranışların, eylemlerin ve sivil toplum kuruluşlarının ön ayak olduğu hareketlerin genel zeminini oluşturmuştur.

* * *

Bu bağlamda hemen akla gelen ve hem kendi kuramsal ve bilimsel çalışmaları ve ürünleri, hem de siyasal eylemleriyle ün kazanmış iki büyük entelektüelden, Bertrand Russell ve Jean-Paul Sartre'dan, birer örnek olmaları bakımından, kısaca söz edeceğiz.

Russell, Cambridge'de öğretim görevlisiyken, savaşa karşı çıkması ve barışçı görüşleri savunması yüzünden 1916'da görevinden ayrılmak zorunda kalmıştı; üstelik, resmi makamlarca kütüphanesine de el konmuştu. Ama Russell, hayatı boyunca, inanç ve ifade özgürlüğünü savundu ve savaşa karşı çıktı, atom enerjisinin askeri amaçlar için kullanılmasını şiddetle eleştirdi, Amerika Birleşik Devletleri'nin Vietnam'da işlediği suçları ve suçlularını mahkûm etmek için uluslararası bir mahkemenin kurulmasına öncülük etti ve bu mahkeme onun adını taşıdı; doksan küsur yaşında, sokaklarda yapılan savaş karşıtı gösterilere ve oturma eylemlerine katıldı.

Sartre'ın, "insan her şeyden sorumludur" sözünde dile getirdiği özgürlük kavramını temel ilkelerden biri olarak ele alan varoluşçu felsefesindeki siyasal yan Fransa'daki Mayıs 1968 olaylarından sonra kesinleşti ve eylemsel bir özellik kazandı. Marksist-Leninistleri de desteklemek ve mahkemelerde savun-

mak için *La Cause du peuple*'ü (Halkın Davası) yönetti, baskı ve şiddete maruz kalanları her tür olanakla savunmayı amaçlayan Le Secours rouge (Kızıl Yardım) derneğine katıldı ve etkinlik gösterdi ve 1964'te kendisine verilen Nobel Edebiyat Ödülü'nü kabul etmedi.

Felsefenin çıkış noktası, yöntemleri ve temel kavramları farklı ve hatta birbirine karşı olan Russell ve Sartre'ın benimsedikleri etik değerler ve gerçek aydınlara özgü sorumluluk duygusuyla eylemde bir araya gelişlerini, Sartre'ın "Russell Mahkemesi"ne 1967'de başkanlık etmesi bir kez daha gösterdi.

Cogito, 2002, Sayı 31, s. 103-106.